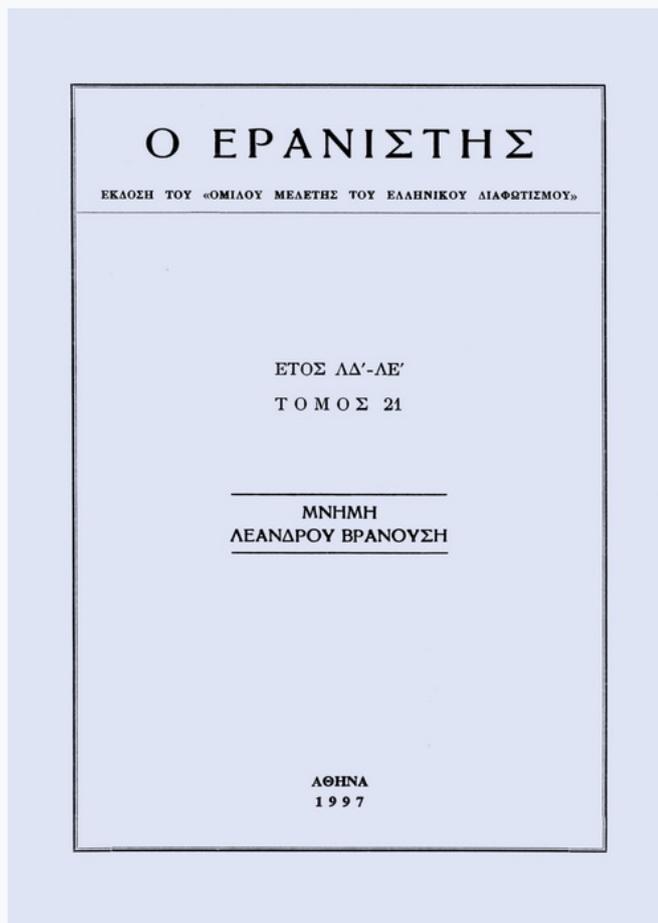

The Gleaner

Vol 21 (1997)

In Memoriam of Leandros Vranousis

Η πολυσημία των συμβόλων και το «Ρόπαλον του Ηρακλέους» του Ρήγα

Λουκία Δρούλια

doi: [10.12681/er.208](https://doi.org/10.12681/er.208)

To cite this article:

Δρούλια Λ. (1997). Η πολυσημία των συμβόλων και το «Ρόπαλον του Ηρακλέους» του Ρήγα. *The Gleaner*, 21, 129-142. <https://doi.org/10.12681/er.208>

Η ΠΟΛΥΣΗΜΙΑ ΤΩΝ ΣΥΜΒΟΛΩΝ ΚΑΙ ΤΟ “ΡΟΠΑΛΟΝ ΤΟΥ ΗΡΑΚΛΕΟΥΣ” ΤΟΥ ΡΗΓΑ

ΣΕ ΠΡΟΣΦΑΤΗ ΜΕΛΕΤΗ ΤΟΥ — ίσως ήταν και η τελευταία που δημοσίευσε — ο Λέανδρος Βρανούσης, τοῦ ὁποῦ τοιμοῦμε σήμερα τὴ μνήμη καὶ τὴν ἀνεκτίμητη προσφορά στὴ νεοελληνικὴ ἱστορικὴ ἐπιστήμη, παρουσίασε τὰ σύμβολα πού εἶχε ἐπιλέξει ὁ Ρήγας γιὰ νὰ δώσει τὸ στίγμα τῶν πολιτικοῦδεολογικῶν του θέσεων καὶ τῶν ὀραμάτων του.¹ Βαθῶς γνώστης τῆς ἐποχῆς, ἀλλὰ καὶ τῶν πηγῶν καὶ τῆς βιβλιογραφίας, ὁ Βρανούσης, στὴ μελέτη αὐτή, συγκέντρωσε, διερεύνησε καὶ σχολίασε μὲ ἐμβριθία, ἀπόρροια πολλῶν προηγουμένων προσεγγίσεων του στὸ θέμα, ὅλη τὴν πληροφόρηση πού μποροῦσαν νὰ προσφέρουν τὰ μέχρι σήμερα γνωστά στὴν νεοελληνικὴ ἱστοριογραφία στοιχεῖα. Παρέμεινε, ὡστόσο, ὡς αἴτημα τοῦ συγγραφέα ὁ ἐντοπισμὸς τῶν εἰκονογραφικῶν προτύπων πού χρησιμοποίησε ὁ Ρήγας: «Οἱ παραπέρα ἔρευνες γύρω σ’ αὐτὸ τὸ θέμα», σημειώνει, «θὰ μᾶς δείξουν κάποτε τοῦ ἀκριβῶς (σὲ ποιὰ βιβλία ἢ γκραβούρες τῆς ἐποχῆς) βρῆκε ὁ Ρήγας τὰ εἰκονογραφικὰ πρότυπα τῶν ἀρχαιοελληνικῶν παραστάσεων πού περιβάλλουν τὸν τίτλο τῆς μεγάλης Χάρτας (σικνὲς ἀπὸ τοὺς Ὀλυμπιακοὺς Ἀγῶνες, μιὰ ἀναπαράσταση θυσίας στὸ βωμὸ τοῦ Ὀλυμπίου Διός, Ἀμαζονομαχία κ.ἄ.) — εἰκονογραφικὰ πρότυπα πού ἐκεῖνος ἀσφαλῶς τὰ διάλεξε...». Καὶ καταλήγει στὸν συλλογισμό πὼς «Ὅταν ἐπισημάνουμε ποιὰ ἀκριβῶς ἦταν τὰ εἰκονογραφικὰ πρότυπα πού εἶχε ὑπ’ ὄψη του ὁ Ρήγας, ἴσως νὰ βροῦμε ἐκεῖ μέσα καὶ κάτι σχετιζόμενο εἰδικώτερα μὲ τὸ Ρόπαλον τοῦ Ἡρακλέους».²

Εἶναι φυσικὰ γνωστὸ ὅτι τὸ Ρόπαλον τοῦ Ἡρακλέους ἦταν τὸ σύμβολο πού διάλεξε ὡς ἔμβλημα ὁ Ρήγας· τὸ εἶχε, καθὼς ἀποδεικνύεται, τυπώσει ὡς ξυλογραφία στὴν ἀρχὴ τοῦ ἐπαναστατικοῦ του ἐντύπου *Νέα*

1. Λ. Βρανούσης, «Ἡ σημαία, τὸ ἐθνόσημο καὶ ἡ σφραγίδα τῆς “Ἑλληνικῆς Δημοκρατίας” τοῦ Ρήγα», *Δελτίον Ἑραλδικῆς καὶ Γενεαλογικῆς Ἑταιρίας Ἑλλάδος*, ἀρ. 8. *Πρακτικὰ Ἀ’ Πανελληνίου Συμποσίου Γενεαλογικῆς καὶ Ἑραλδικῆς Ἐπιστήμης* (24-26 Νοεμβρίου 1986), Ἀθήνα 1992, σ. 347-388.

2. *Αὐτ.*, σ. 365, 367.

πολιτική διοίκησης τῶν κατοίκων τῆς Ρούμελης, τῆς Μικρᾶς Ἀσίας, τῶν Μεσογείων Νήσων καὶ τῆς Βλαχομπογδανίας πού, ὅμως, δὲν διασώθηκε παρὰ μόνο σὲ χειρόγραφη μορφή, σὲ ἀντίγραφα ἢ μεταφράσεις.³ Τὸ ρόπαλο παριστάνεται ἐδῶ σὲ ὀριζόντια θέση, ἀπὸ ἐπάνω του φέρει τρεῖς σταυρούς καὶ στὸ ἐσωτερικό του τὴν ἐπιγραφή Ἑλευθερία - Ἰσοτιμία - Ἀδελφότης, ἐνῶ στὴν ἐξωτερικὴ περιφέρεια σημειώνεται ἡ ἐπιγραφή Ὑπὲρ τῶν νόμων καὶ τῆς πατρίδος.⁴ Τὸ ἔμβλημα αὐτὸ ὅριζε ὁ Ρήγας ὅτι ἦταν αἰή σημαία⁵ ὅπου βάνεται εἰς τὰ μπαϊράκια καὶ παντιέρες τῆς Ἑλληνικῆς Δημοκρατίας». Στὸ ἴδιο Παράρτημα τοῦ Συντάγματος, τὸ ὅριζε ἐπίσης ὡς ὑποχρεωτικὸ σῆμα, τὸ ὁποῖο ἔπρεπε νὰ φοροῦν ὅλοι οἱ πολῖτες. Κατὰ τὸν Βρανούση, τὸ σχετικὸ ἄρθρο: «Κάθε Ἑλληὴ καὶ Ἑλληνίς, ὁμοίως καὶ κάθε κάτοικος τῆς Δημοκρατίας ταύτης, πρέπει νὰ φορῇ εἰς τὴν περιγραφειομένην του ἢ εἰς τὴν σκούφιαν του ἓν παρόμοιον ρόπαλον, καθὼς εἶναι εἰς τὴν ἀρχὴν, γραμμένον ἢ κεντημένον εἰς ἄσπρον πανί, ἢ ἄς εἶναι καὶ ἀπὸ πάφιλον. Τοῦτο εἶναι τὸ σημεῖον τοῦ νὰ γνωρίζωνται οἱ ἐλεύθεροι δημοκράται καὶ ἰσότημοι ἀδελφοί»,⁶ ἀποτελεῖ, μὲ κάποιες παραλλαγές, μετάφραση τῶν ἀντίστοιχων γαλλικῶν διατάξεων πού εἶχαν ἐπιβάλει τὴν τρίχρωμη κοκάρδα.⁷

Ἄλλὰ τί ἀκριβῶς συμβολίζει γιὰ τὸν Ρήγα τὸ Ρόπαλον τοῦ Ἑρακλέους, τὸ ὁποῖο ἐπέλεξε ὡς ἐθνόσημο; Στὸ Παράρτημα τοῦ Συντάγματος δὲν δίνει καμιά σχετικὴ ἐξήγηση, ὅπως εἶχε κάνει γιὰ τὰ τρία χρώματα τῆς σημαίας του.⁸ Γιὰ τὴν ἀπάντηση στὸ ἐρώτημα αὐτὸ ὁ Βρανούσης

3. Αὐτ., σ. 351.

4. Αὐτ., σ. 357 κ.έ.

5. Ὅπως διευκρινίζει καὶ ὁ Βρανούσης, ἡ λ. «σημαία» χρησιμοποιεῖται ἀπὸ τὸν Ρήγα στὴ σημασία τοῦ ἐμβλήματος, «αὐτὸ πού λέμε σήμερα ἐθνόσημο», ὁ.π., σ. 357 καὶ σημ. 12.

6. Αὐτ.

7. Ὁ Βρανούσης (ὁ.π., σ. 368) ἀμφισβητεῖ τὴν ἀκρίβεια τῆς περιγραφῆς πού διασώζει ὁ Ἰωάννης Φιλῆμων, *Δοκίμιον ἱστορικὸν περὶ τῆς Φιλικῆς Ἑταιρείας*, Νάυπλιο 1834, σ. 91, σημ. β', πὼς ὁ Ρήγας «ὡς Ἀρχηγὸς τοῦ μέλλοντος Κινήματος ἔφερε καὶ Σφραγίδα Ἑθνικὴν, σημειώνουσαν τρία Ρόπαλα, φέροντα τὸ καθὲν ἑνὰ τρία σημεῖα τοῦ Σταυροῦ» καὶ στὴν περιφέρειά της τὴν ἐπιγραφή: Ὑπὲρ Πίστεως, Πατρίδος, Νόμων καὶ Ἑλευθερίας.

8. Πρβ. Βρανούσης, ὁ.π., σ. 354: «—Τὸ κόκκινον σημαίνει τὴν αὐτοκρατορικὴν πορφύραν καὶ αὐτεξουσίτητα τοῦ Ἑλληνικοῦ Λαοῦ. Τὸ ἐμεταχειρίζοντο οἱ προπάτορές μας ὡς ἔνδυμα τοῦ πολέμου, θέλοντες νὰ μὴ φαίνωνται αἱ πληγαὶ ὅπου ἔτρεχον αἷμα, διὰ νὰ μὴ δειλιῶσιν οἱ στρατιῶται. —Τὸ ἄσπρον σημαίνει τὴν ἀθωότητα τῆς δικαίας ἡμῶν ἀφορημῆς κατὰ τῆς Τυραννίας.— Τὸ μαῦρον σημαίνει τὸν ὑπὲρ τῆς πατρίδος καὶ Ἑλευθερίας ἡμῶν θάνατον...».

μᾶς παραπέμπει στην Χάρτα που τυπώθηκε τὸ 1797 καὶ στὴν ἐπεξηγήση που δίνεται ἐκεῖ. Στὴν Χάρτα ὁ Ἑρακλῆς ἐμφανίζεται σὲ μιὰ εἰκόνα Ἀμαζονομαχίας καὶ ἔνδεκα φορὲς σὲ ἀπεικονίσεις ἀρχαίων νομισμάτων. Τὸ ρόπαλο, ὅμως, ἐκτὸς ἀπὸ τὶς παραστάσεις του μὲ τὸν Ἑρακλῆ πέντε φορὲς —μία στὴν Ἀμαζονομαχία καὶ τέσσερις σὲ ἀπεικονίσεις νομισμάτων— ἐμφανίζεται καὶ σὲ ἄλλους συνδυασμούς: σὲ νομίσματα τρεῖς φορὲς (τὴ μιὰ φορὰ τοποθετημένο ὀριζόντια, θυμίζοντας τὸ ἔμβλημα τοῦ Ρήγα), καὶ τὸ σημαντικότερο, χρησιμοποιεῖται ὡς αὐτοτελὲς σύμβολο πάνω στὸν ἱστοριογεωγραφικὸ αὐτὸ χάρτη.⁹ Σύμφωνα μὲ τὴν *Ἐξήγησι τῶν ἐν τῷ χάρτι σημείων*, τὸ ρόπαλο συμβολίζει τὴν *Ἑλληνικὴ δύναμι*, ὅπως λόγου χάρη ἢ σάγαρις (ἓνας ἀμφίστομος πέλεκυς στὴν ἄκρη ἑνὸς κοντοῦ δόρατος) συμβολίζει τὴν περσικὴ δύναμη. Τὰ σύμβολα αὐτὰ τοποθετοῦνται πάνω στὴν Χάρτα κοντὰ σὲ τοπωνύμια γνωστὰ στὴν ἱστορία ἀπὸ τὶς μάχες ἀνάμεσα στοὺς ἀρχαίους Ἕλληνας καὶ τοὺς Πέρσες. Τὸ ρόπαλο χρησιμοποιεῖται ἀκόμα ὡς σύμβολο στὸν κατάλογο τῶν μεγάλων ἀνδρῶν τῆς ἱστορίας που παραθέτει ὁ Ρήγας: ἐδῶ μπαίνει πρὶν ἀπὸ τὰ ὀνόματα τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων, ἐνῶ πρὶν ἀπὸ τὰ ὀνόματα τῶν χριστιανῶν αὐτοκρατόρων τῆς Ρώμης καὶ τοῦ Βυζαντίου σημειώνεται ἓνας σταυρὸς καὶ μπρὸς ἀπὸ τὰ ὀνόματα τῶν Ὁθωμανῶν σουλτάνων ἢ ἡμισέληνος.

Ἀλλὰ πράγματι ἀντιπροσωπεύει τὸ ρόπαλο τοῦ Ρήγα μόνον τὴν ἀρχαία ἑλληνικὴ δύναμη σὲ ἀντιπαράθεση μὲ τὴν περσικὴ ἢ φορτίζεται καὶ μὲ ἄλλους συμβολισμούς; Ὁ Βρανούσης, ἀναζητώντας τὶς πηγὲς ἀπ' ὅπου ἐμπνεύσθηκε ὁ Ρήγας τὴν ἐξεικόνιση τοῦ Ροπάλου, θὰ περιγράψει τὶς ἀπεικονίσεις του στὴ μεγάλη Χάρτα τῆς Ἑλλάδας προσθέτοντας ταυτόχρονα ὅτι πολλὰ νομίσματα τῆς ἀρχαιότητος, καὶ ἰδιαίτερα τῶν βασιλέων τῆς Μακεδονίας, ἔφεραν τὴν παράσταση τοῦ Ἑρακλῆ στὴ μιὰ ὄψη καὶ τοῦ ροπάλου στὴν ἄλλη, γεγονός που σημαίνει ὅτι ὁ Ρήγας εἶχε, ἢ μπορούσε νὰ ἔχει, ὑπόψη του πολλὰ εἰκονογραφικὰ παραστάσεις ἀπ' ὅπου νὰ ἀντλήσει τὴν ἐμπνευσή του.¹⁰ Ἐννοεῖ, φυσικὰ, εἰκονογραφικὰ πα-

9. Βλ. ἀναλυτικὸν κατάλογο τῶν νομισμάτων στοῦ Γ. Λάιου, «Οἱ χάρτες τοῦ Ρήγα», *ΔΙΕΕΕ* 14 (1960) 253-275.

10. Α. Βρανούσης, *ὁ.π.*, σ. 383. Γενικότερα, γιὰ τὶς παραστάσεις ἀρχαίων θεμάτων που εἶχε ὁ Ρήγας ὑπόψη του, βλ. τὴν ἐργασία τῆς Ὀλγας Γκράτζιου, «Τὸ μόνόφυλλο τοῦ Ρήγα τοῦ 1797. Παρατηρήσεις στὴ νεοελληνικὴ εἰκονογραφία τοῦ Μεγάλου Ἀλεξάνδρου», *Μνήμων* 8 (1980-82) 130-149. Ἐντοπίζονται ἐδῶ τὰ εἰκονιστικὰ πρότυπα που ἀκολούθησε ὁ Ρήγας γιὰ τὴ σύνθεση τῆς εἰκονογραφίας αὐτῆς, πρότυπα που ὀδηγοῦν, μέσω χαρακτηριστικῶν ἔργων, στὴ μεγάλη ζωγραφικὴ τῆς ἐποχῆς καὶ τοῦ περιβάλλοντος τοῦ Λουδοβίκου ΙΔ'.

ραστάσεις από την ελληνική αρχαιότητα, όπου ο 'Ηρακλής και οι ἄθλοι του αποτελοῦν πολύ συχνά θέμα εικαστικῆς και λογοτεχνικῆς ἀναφορᾶς. Ταυτόχρονα, ὡς πρὸς τὸν 'Ηρακλῆ και τὸ ρόπαλο, σημειώνει ὅτι εἶναι φανερό πὸς συμβολίζουν «τὴν ἀδάμαστη ἀλκὴ τῶν 'Ελλήνων και τὴν ἴδια τὴν 'Ελλάδα, ἐνῶ ἡ ἀσιάτισσα 'Αμαζόνα, πού ἔχει τραπεῖ σὲ φυγῆ, και ὁ λογχοφόρος διπλὸς πέλεκυς τῶν Περσῶν, τὸν ὁποῖο κρατάει στὸ δεξί της χέρι, συμβολίζουν τὴν 'Ασία. Σύμβολα και ἀλληγορίες», καθὼς σημειώνει, «μὲ πολὺ εὐγλωττο τὸ ἐθνεγερτικὸ τους μήνυμα».¹¹

Κρατᾶμε, λοιπόν, τὸ ἐθνεγερτικὸ μήνυμα πὸ προσφέρει κατ' ἀρχὰς τὸ Ρόπαλον τοῦ 'Ηρακλέους, τὸ σύμβολο αὐτὸ τῆς «ἐλληνικῆς ἀλκῆς, τῆς ἴδιας τῆς 'Ελλάδας», στὴ σύγκρουσή της μὲ τὴν 'Ασία, μὲ τὴν 'Οθωμανικὴ αὐτοκρατορία στὴ μεταγενέστερη αὐτὴ ἐποχῆ. Συχνὰ συναντᾶμε, ἄλλωστε, αὐτὴν τὴν παραβολή: νὰ ἀποκαλοῦνται Πέρσες οἱ 'Οθωμανοὶ Τούρκοι, οὐσιαστικὰ νὰ ταυτίζονται στὶς συνειδήσεις οἱ ἀσιατικοὶ αὐτοὶ ἀντίπαλοι τοῦ ἐλληνισμοῦ. Ὡστόσο δὲν πρέπει νὰ ξεχνᾶμε ὅτι τὸ Ρόπαλον τοῦ 'Ηρακλέους δὲν ἐκπροσωπεῖ μόνον τοὺς 'Ελληνας· κάθε «κάτοικος τῆς Δημοκρατίας ταύτης» πρέπει, ὅπως εἶδαμε παραπάνω, νὰ φορεῖ τὸ σῆμα. Μὲ αὐτὴν τὴν ἔννοια τὸ ρόπαλο ἀποτελεῖ σύμβολο μιᾶς εὐρύτερης κοινότητος ἀνθρώπων, τῶν κατοίκων τῆς Δημοκρατίας, τῆς 'Ελληνικῆς Δημοκρατίας, εἴτε πρόκειται γιὰ 'Ελληνας, γιὰ Βουλγάρους, γιὰ 'Αλβανούς, Βλάχους, 'Αρμένηδες, Τούρκους ἢ γιὰ κάθε ἄλλο γένος πὸ συναποτελοῦν τὸν «αὐτοκράτορα», τὸν αὐτεξούσιο, δηλαδή, λαὸ γιὰ τὸν ὁποῖο τὸ ριζοσπαστικὸ κίνημα τοῦ Ρήγα ὀργανώνει τὴν ἀπελευθέρωση ἀπὸ τὸν τυραννικὸ ζυγὸ και προετοιμάζει τὴν Πολιτικὴ του Διοίκηση σύμφωνα μὲ τὰ Δίκαια τοῦ 'Ανθρώπου.

Φυσικὰ δὲν γνωρίζουμε ἂν ὁ Ρήγας εἶχε αὐτὸν τὸν προβληματισμό. Αὐτό, ὅμως, πὸ γνωρίζουμε μὲ ἀσφάλεια εἶναι ὅτι, ὀραματιζόμενος μιὰ φιλελεύθερη κοινωνία, καταστρώνει τὰ ἐπαναστατικὰ και ἀπελευθερωτικὰ του σχέδια ἔχοντας ὡς πρότυπα, πέρα ἀπὸ τὸ πολιτικοἰδεολογικὸ περιεχόμενο τοῦ ριζοσπαστικοῦ Διαφωτισμοῦ, τὴν ὀργάνωση τῆς Δημοκρατικῆς Γαλλίας πὸ βγῆκε μέσα ἀπὸ τὴν μεγάλη 'Επανάσταση· ἐννοοῦμε τὰ γαλλικὰ Συντάγματα τοῦ 1793 και τοῦ 1795 και ἀκόμα τὰ νέα γαλλικὰ σύμβολα, τὴν τρίχρωμη σημαία και τὴν τρίχρωμη κοκάρδα. "Αν, ὅμως, γιὰ τὴ σημαία του ἐπηρεάζεται ἀπόλυτα ἀπὸ τὴ γαλλικὴ —και ἄλλες ἄλλωστε νεοσύστατες δημοκρατίες μιμήθηκαν τότε τὴν τριχρωμία τῆς γαλλικῆς σημαίας, ἡ ὁποία ἀντικατέστησε τὴ λευκὴ στὶς 21 'Οκτω-

11. Βρανούσης, ὁ.π., σ. 364.

βρίου 1790—, δὲν συμβαίνει τὸ ἴδιο μὲ τὸ σῆμα ποῦ ἔπρεπε νὰ φοροῦν οἱ κάτοικοι τῆς Δημοκρατίας γιὰ νὰ «γνωρίζονται οἱ ἐλεύθεροι πολῖται καὶ ἰσότημοι ἀδελφοί». ¹² Γι' αὐτὸν τὸν σκοπὸ, ὅπως εἴπαμε, ὁ Ρήγας ἐπιλέγει τὸ Ρόπαλον τοῦ Ἑρακλέους. Πῶς, ὅμως, ὀδηγεῖται σ' αὐτὴν τὴν ἐπιλογὴ; Εἶναι δική του πρωτότυπη σκέψη, συμφυῆς μὲ τὸν πόθο του νὰ διασυνδέσει τὸν νεότερο ἑλληνισμό μὲ τοὺς ἀρχαίους προγόνους, νὰ ἐπαναφέρει δηλαδὴ στὴ μνήμη τῶν νεοτέρων τὸ ἀρχαῖο κλέος· προσπάθεια ποῦ ἀναδύεται τόσο ἀνάγλυφα μέσα ἀπὸ τὰ ἔργα του καὶ ἰδιαίτερα ἀπὸ τὴν παραστάσει μὲ τὴν ὁποῖα ἐμπλούτισε τὴ μεγάλη Χάρτα ἢ ἀκόμα τὴν εἰκόνα τοῦ Μεγάλου Ἀλεξάνδρου, ποῦ τύπωσε; Φυσικὸ εἶναι ἡ σκέψη μας νὰ ὀδηγηθεῖ πρὸς αὐτὴν τὴν κατεύθυνση. Ὡστόσο, σ' ἓνα κλίμα τόσο βαθιὰ φορτισμένο ἀπὸ τὴ μεγάλη γαλλικὴ «μεταβολή», θὰ ἦταν ἐξίσου φυσικὸ νὰ ἀναζητηθεῖ καὶ σ' ἐκεῖνο τὸ περιβάλλον καὶ αὐτοῦ τοῦ ἐμβλήματος τὸ πρότυπο, τὸ ὁποῖο νὰ συνδέει ἐνδεχομένως πολλαπλὲς τάσεις, πολλαπλοὺς συμβολισμούς.

Μιὰ συστηματικὴ ἔρευνα στὸ χῶρο τῶν συμβόλων τῆς Γαλλικῆς Ἐπαναστάσεως στὴν τελευταία δεκαετία τοῦ 18ου αἰώνα μᾶς φέρνει κατευθεῖαν στὸν Ἑρακλῆ καὶ τὸ ρόπαλό του. Θέμα ποῦ χρησιμοποιήθηκε εὐρύτατα στὴ Δύση ἀπὸ τὴν Ἀναγέννηση ὡς τὸν 20ὸ αἰώνα, ὁ Ἑρακλῆς καὶ οἱ ἄθλοι του ἀποτέλεσαν ἔμπνευση τῆς μεγάλης τέχνης, ἀλλὰ καὶ ταυτόχρονα ἀποτυπώθηκαν ἐπανειλημμένα σὲ μετάλλια, σὲ σήματα, σὲ νομίσματα καὶ σὲ σφραγίδες. Εἶναι πολὺ ἐνδιαφέρον νὰ παρακολουθήσει κανεὶς στὴς ἀποτυπώσεις αὐτὲς τὴν πολυσημία τῶν παραστάσεων τοῦ Ἑρακλῆ· οἱ ἐκάστοτε συμβολισμοὶ τους γίνονται κατανοητοὶ ἀπὸ τὰ πρόσωπα ἢ τὰ γεγονότα στὰ ὁποῖα ἀναφέρονται μὲ τὴν ἐπιβοήθεια, ὥστόσο, τῶν λέξεων καὶ τῶν ἐπιγραφῶν ποῦ χαράσσονταν στὴν περιφέρειαν.

Ὁ μῦθος τοῦ ἥρωα προσφερόταν γιὰ ἀλληγορικὲς παραστάσεις, ἀφοῦ παρουσιάζετο ὡς ὁ νικητῆς τοῦ κακοῦ, ἐκεῖνος ποῦ μὲ πολλὰς ταλαιπωρίες, ἀλλὰ καὶ μὲ τὴ ρώμη καὶ τὸ θάρρος του κατατροπώνει τὴς δυνάμεις τοῦ κακοῦ ἐξυπηρετώντας τὰ δίκαια αἰτήματα, δαμάζει τὴν φύση ὑπο-

12. Ἡ ἐπαναστατικὴ κοκάρδα καὶ ἡ γαλλικὴ σημαία πῆραν τὰ χρώματά τους ἀπὸ τὸ λευκὸ τῆς βασιλικῆς σημαίας καθὼς καὶ ἀπὸ τὸ ἐρυθρὸ καὶ τὸ κυανὸ τῆς πόλης τοῦ Παρισιῦ. Θυμίζουμε ἐπίσης ὅτι, ὅπως ἀναφέρει ἀργότερα, στὴς 15 frimaire an VII (5 Δεκεμβρίου 1798), ἡ ἐφημερίδα *Moniteur*, τὸ Συμβούλιο τῶν Πεντακοσίων ἀντιμετώπιζε τὴ δυνατότητα νὰ τιμωροῦνται ὅσοι [Γάλλοι] δὲν φοροῦσαν τὴν [τρίχρωμη] ἐθνικὴ κοκάρδα ἐνῶ, ἀντίθετα, νὰ ἀπαγορευέται νὰ τὴν φοροῦν οἱ ξένοι, βλ. σχετικὰ Lynn Hunt, *Politics, Culture and Class in the French Revolution*, University of California Press, 1984, σ. 81.

χρεώνοντάς την να εξυπηρετεῖ τὸν ἄνθρωπο καὶ φθάνει νὰ καταλάβει, ὡς ἡμίθεος, μιὰ θέση στὸ πᾶνθεον τῆς ἀθανασίας. Σὲ ἄλλες περιπτώσεις τὸν παρουσιάζουν καὶ ὡς ἄνθρωπο τοῦ διαλόγου μὲ εὐρεία καλλιέργεια καὶ ὡς μουσαγέτη· φθάνει, μάλιστα, νὰ παραλληλιστεῖ μὲ τὸν Χριστό.¹³ Φυσικὰ δὲν πρέπει νὰ ξεχνᾶμε ὅτι ὁ Θηβαῖος Ἡρακλῆς καὶ τὸ ρόπαλό του δὲν ἀνήκουν ἀποκλειστικὰ στὴν ἀρχαία ἑλληνικὴ μυθολογία. Ὁ μῦθος καὶ ἡ λατρεία του κατὰ τὴν ἀρχαιότητα ἦταν πολὺ διαδεδομένα στὴν Ἀνατολὴ καὶ τὴ Δύση, ὅπου συχνὰ συγχωνεύθηκαν μὲ τοπικοὺς μύθους καὶ θεοὺς. Ὁ Ἡρακλῆς, λόγου χάρη, θεωρήθηκε πατέρας τοῦ Κέλτου, τοῦ γενάρχη τῶν Κελτῶν,¹⁴ ἐνῶ στὴ Γαλλία σὲ ὅλη τὴν ἱστορικὴ διαδρομὴ τῆς ἀπὸ τὴν ἀρχαιότητα καὶ μετέπειτα εἶναι παρὼν ὁ «γαλατικὸς» Ἡρακλῆς ἢ *Hercule gaulois*, ὅπως ὀνομάζεται ὁ ἥρωας, ὅταν γίνεται λόγος γιὰ τὴν παρουσία του στὴ Γαλλία.¹⁵ Ὅμως ἐδῶ, στὴ σύντομη αὐτὴ ἀναδρομὴ, δὲν θὰ ἐπεκταθοῦμε ἀναλυτικὰ σὲ ὅλες τὶς μαρτυρίες ποὺ στοιχειοθετοῦν αὐτὴν τὴν παρουσία. Μᾶς ἐνδιαφέρει μόνον ἡ μεταγενέστερη δεξιότης του καὶ οἱ προσαρμογὲς κάθε φορὰ στὶς ἀνάγκες τῆς στιγμῆς.

Ὁ Ἡρακλῆς ἤδη ἀπὸ τὴν περίοδο τῆς Ἀναγέννησης χρησιμοποιοῦντο ὡς κατάλληλο ὑπόδειγμα γιὰ τοὺς κατέχοντες ἐξουσία ἡγεμόνες καὶ τὸ ρόπαλό του ἦταν σύμβολο τῆς δυνάμεως καὶ τῆς ἐξουσίας. Ἔτσι, καθὼς ἔχει κιόλας διαπιστωθεῖ,¹⁶ ἐπιβιώνει ἡ ἀρχαϊκὴ παράδοση. Μόνον ποὺ ὁ συσχετισμὸς ἄλλαξε κάθε φορὰ, ἀνάλογα μὲ τὶς καταστάσεις, τὰ ἱστορικὰ

13. J.-B. Gaignebet, «Essai sur le cheminement d'Hercule au cours de l'histoire de France», *Provence historique* 99 (1975) 119, ὅπου ἀναφέρεται ὅτι ὁ γάλλος ποιητὴς τοῦ 16ου αἰ. Ronsard βρῖσκει ὅτι ὑπάρχουν 18 κτυπητὲς ὁμοιότητες ἀνάμεσα στὸν Ἡρακλῆ καὶ τὸν Χριστό. Ἔτσι μπορεῖ νὰ μιλήσει κανεὶς στὴν Ἀναγέννηση γιὰ ἓναν Ἡρακλῆ χριστιανό.

14. *Αἰτ.*, σ. 114.

15. Τὸ θέμα τοῦ Ἡρακλῆ γενικότερα, ἀλλὰ καὶ τῶν συμβολισμῶν του στὰ μεταγενέστερα χρόνια, ἀπασχολεῖ ὀλοένα καὶ περισσότερο τὴν ἱστορικὴ ἔρευνα. Βλ. ἐνδεικτικὰ τὸ ἀκόλουθο πρόσφατο ἔργο ποὺ ἀποτυπώνει τὴν ὅλη πορεία τοῦ Ἡρακλῆ ἀπὸ τὴν ἀρχαιότητα ὡς τὶς μέρες μας καὶ ποὺ ἀπαρτίζεται ἀπὸ σχετικὲς μελέτες καὶ εἰδολογικὴ καὶ χρονολογικὴ καταγραφή τῶν λογοτεχνικῶν, φιλολογικῶν, ἱστορικῶν καὶ εἰκαστικῶν ἔργων ποὺ ἀφοροῦν στὸν ἡμίθεο ἥρωα: *Herakles / Herkules*, hrsg. von Ralph Ktay und Stephen Oettermann, in Verbindung mit Karl Riha und Carsten Zelle, Basel-Frankfurt am Main, Stroemfeld / Roter Stern, 1994, τ. 1: *Metamorphosen des Heros in ihrer medialen Vielfalt*, τ. 2: *Medienhistorisches Aufriß Repertorium zur intermedialen Stoff- und Motivgeschichte*.

16. J. Jacquiot, «Hercule aux revers de médailles et de jetons de la Renaissance au début du XIXe siècle», *Revue belge de numismatique* CXVII (1971) 247.

γεγονότα και τὰ πρόσωπα, ὅπως αὐτὰ τὰ ἴδια ἤθελαν νὰ παρουσιάσουν τὴν εἰκόνα τους, εἴτε ὅπως τὰ σηματοδοτοῦσε ἡ κοινὴ συνείδηση. "Ἀλλαξε, βέβαια, καὶ ἡ παράσταση τοῦ Ἡρακλῆ. "Ἄλλοτε χρησιμοποιόταν κάποιος ἀπὸ τὰ ἐπεισόδια τῆς ζωῆς του καί, ἄλλοτε, ἓνα ἢ περισσότερα ἀπὸ τὰ σύμβολά του.¹⁷ Εἰδικότερα, ὁ ἄθλος τοῦ Ἡρακλῆ γιὰ νὰ ἐξοντώσει τὴν Λερναία Ὑδρα φορτίζεται καὶ ἐρμηνεύεται μὲ ποικίλους τρόπους, ἀφοῦ διὰ μέσου τῶν αἰώνων θεωρεῖται ἡ ἰδανικὴ παράσταση γιὰ νὰ ἐκφράσει τὸν ἀνθρώπινο ἀγώνα σὲ πολλὰ ἐπίπεδα: τῆς ἠθικῆς, τῆς θρησκείας, τῆς πολιτικῆς, τοῦ πολέμου. Μάλιστα ἡ παράσταση αὐτὴ ἀποτέλεσε προσφιλὲς θέμα στοὺς θρησκευτικούς πολέμους τῆς Γαλλίας· σὲ ἀναμνηστικὸ μετάλλιο γιὰ τὴ νύκτα τοῦ Ἀγίου Βαρθολομαίου ἐμφανίζεται ὁ Κάρολος Θ' ὡς Ἡρακλῆς μὲ τὴ λεοντὴ καὶ τὸ ρόπαλο, ἔτοιμος νὰ κτυπήσει τὴν Ὑδρα μὲ τέσσερα μόνο κεφάλια, τοὺς τέσσερις δηλαδὴ προτεστάντες ἡγέτες ποὺ δολοφονήθηκαν.¹⁸

Οἱ βασιλεῖς τῆς Γαλλίας ἀπὸ νωρὶς θὰ χρησιμοποιήσουν τὶς παραστάσεις τοῦ Ἡρακλῆ ἢ τὰ σύμβολά του γιὰ νὰ ἐξεικονίσουν τὴν ἐξουσία καὶ τὴ σοφία τους, ἐνῶ συχνά, ἤδη ἀπὸ τὸν 16ο αἰώνα, οἱ ποιητὲς τοὺς ἐξυμνοῦν παραλληλιζοντάς τους μὲ τὸν ἀρχαῖο ἥρωα. Ὡς χαρακτηριστικὸ παράδειγμα ἄς ἀναφερθεῖ ἡ βασιλεία τοῦ Ἑρρίκου Δ' (1589-1610) ποὺ διακρίνεται γιὰ τὴν ἔντονη παρουσία τοῦ Ἡρακλῆ καὶ τῶν συμβόλων του σὲ μνημεῖα, σὲ ἀπεικονίσεις τοῦ βασιλέα, σὲ προσωπογραφίες καὶ μετάλλια. Σημαντικὴ παρουσία ἔχει εἰδικότερα τὸ ρόπαλο τοῦ Ἡρακλῆ· σύμφωνα μὲ τὸν ἐπικῆδειο λόγο τοῦ Père André Valladier στὸν Ἑρρίκο Δ',¹⁹ «δὲν ὑπῆρχε τίποτε πιὸ κοινὸ ἀπὸ τὸ ρόπαλο τοῦ Ἡρακλῆ, ζωγραφισμένο στὶς πινακοθηῆκες του, κεντημένο στοὺς χιτῶνες τῶν φρουρῶν του, χαραγμένο στὰ μετάλλιά του, διακοσμημένο μὲ σμάλτο στὰ ὄπλα, ὅπως ὁ Μέγας Ἀλέξανδρος ἐμιμεῖτο ὅσο μπορούσε τὸν μεγάλο Ἡρακλῆ».

Ἐνα ἄλλο παράδειγμα, ποὺ ἀξίζει νὰ μνημονευθεῖ, εἶναι τοῦ Λουδο-

17. *Ἰδ.*, σ. 244, ὅπου ἀναφέρεται ὅτι τὰ πιὸ συχνὰ ἀπεικονιζόμενα ἐπεισόδια στὰ γαλλικὰ μετάλλια καὶ νομίσματα ἦταν ὁ Ἡρακλῆς βρέφος ποὺ πνίγει τὰ δύο φίδια, ἡ ἐξόντωση τῆς Λερναίας Ὑδρας, τὸ πνίξιμο τοῦ Ἀνταίου καὶ ὁ Ἡρακλῆς μὲ τὸν Ἀτλαντα. Σύμβολο τοῦ Ἡρακλῆ πλὴν τοῦ ροπάλου ἦταν ἡ λεοντὴ.

18. *Ἰδ.*, σ. 249.

19. *Harangue funèbre de Henry le Grand, quatriesme de ce nom, très invincible et incomparable Roy de France...*, Paris 1610, βλ. τὸ χωρίο στῆς J. Jacquiot, *ἴδ.*, σ. 262: «qui n'avoit rien de plus commun que la massue d'Hercules, dépeinte en ses galleries, brodées aux hocquettons de ses gardes, gravées en ses médailles, esmaillées sur ses armes, comme le grand Alexandre imitoit tant qu'il pouvoit le grand Héraclès».

βίκου ΙΔ'. Στην περίπτωση αυτή ο βασιλιάς δεν αρκείται να παραλληλιστεί με τον 'Ηρακλή· επιδιώκει να δείξει την υπεροχή του. Αυτό φανερώνει η έπιγραφή ERIT HERCULE MAIOR στο σχετικό μετάλλιο του 1648, μετά τη συνθήκη ειρήνης του Münster, όπου εμφανίζεται ο Λουδοβίκος νικητής ως 'Ηρακλής με τη λεοντή και το ρόπαλο στο ανασηκωμένο δεξιό χέρι, ενώ με το πόδι του καταβάλλει την ύδρα. Δεν χρειάζεται να απαριθμήσουμε άλλα παραδείγματα. Έχει γίνει ως έδω φανερό ότι η παράσταση του 'Ηρακλή συμβολίζει δια μέσου των αιώνων την έξουσία και τις αρετές των ήγεμόνων. Όμως, καθώς αλλάζουν οι καιροί, οι ιδέες και οι νοοτροπίες, αλλάζουν και τα σύμβολα ή τα ίδια σύμβολα χρησιμοποιούνται σε διαφορετικούς συνδυασμούς, όποτε και παρουσιάζουν διαφορετικές σηματοδοτήσεις. Στον αιώνα του Διαφωτισμού ο συμβολισμός του πολέμου και της δύναμης δεν αποτελεί πια κυρίαρχο ιδανικό, ούτε για τον βασιλιά της Γαλλίας· βρίσκουμε τότε την παράσταση του Λουδοβίκου Ιζ', περιτριγυρισμένου από την 'Ηδύτητα, την καλή Πίστη, τη Δικαιοσύνη και την 'Αγαθοεργία, ενώ η 'Αποκοιμισμένη Δύναμη και η 'Αγάπη της Ειρήνης αλυσοδένουν τον 'Ηρακλή, δηλαδή τον Πόλεμο.²⁰ Παρ' όλα αυτά, σύμφωνα με πολύ πρόσφατες μελέτες, έχειδειχθεί ότι ο 'Ηρακλής και τα σύμβολά του δεν έπαψαν ποτέ να συμβολίζουν την έξουσία, μόνο που δεν περιορίζονταν αποκλειστικά πια στο συμβολισμό της βασιλικής έξουσίας. Γενικεύοντας, θα μπορούσαμε να πούμε ότι ο 'Ηρακλής έξακολουθεί να συμβολίζει την έξουσία, όποια και αν είναι αυτή.

Στην περίοδο της Γαλλικής Έπανάστασης οι ποικίλες έναλλαγές έξουσίας και κυρίαρχης ιδεολογίας, με τις πολύ λεπτές, κάθε φορά, αποχρώσεις τους, βρίσκουν και την ανάλογη εικαστική τους έκφραση. Όπως έχει έπιστημάνει ο Jean Starobinski, «οι έπαναστάσεις δεν έπινοούν άμέσως την εικαστική τους γλώσσα. Χρησιμοποιούν για αρκετό καιρό ακόμα μορφές που κληρονομούν από τα παλιά, την ίδια στιγμή άκριβώς που έπιθυμούν να κηρύξουν την κατάπτωση του παλαιού κόσμου».²¹ Την πορεία του «έπαναστατικού» 'Ηρακλή ή των διαδοχικών μεταβολών της Έπανάστασης, μέσα από την έμβληματική παράσταση του 'Ηρακλή και του ροπάλου του ως την τελική τους ταύτιση με την νέα έννοια του λαού και της δύναμής του, μπορούμε να παρακολουθήσουμε ανάγλυφα σε χαλκο-

20. Jean-Charles Benzaken, «Hercule dans la Révolution française (1789-1799) ou les "Nouveaux travaux d'Hercule"», στον τόμο *Les Images de la Révolution Française*, Volume présenté par Michel Vovelle, Publications de la Sorbonne, 1988, σ. 203.

21. 1789. *Les emblèmes de la raison*, Flammarion, 1976, σ. 6.

Εικ. 1. «Η Ἐλευθερία». Σχέδιο τοῦ J.-G. Moitte, χαρραγμένο ἀπὸ τὸν J. Fr. Janinet, 1792. Μουσεῖο Carnavalet, Παρίσι. (Ἀπὸ τὸ βιβλίο Claudette Hould, *L'image de la Révolution française*, Musée du Québec, 1989, σ. 360.)

γραφίες και άλλα εγχογραφήματα και ιδίως πάνω στα μέταλλα, τα σήματα, τα νομίσματα και τα χαρτονομίσματα, αυτά που κυκλοφόρησαν στα τέλη του 18ου αιώνα και έχουν γίνει αντικείμενο επισταμένων μελετών ως προς τις παραστάσεις και την εμβληματική τους έννοια. Για τον 'Ηρακλή ειδικότερα η βιβλιογραφία είναι πολύ πλούσια.

Βλέπουμε, λοιπόν, ότι άμέσως μετά την άλωση της Βασιτίλλης στις 14 'Ιουλίου 1789 κυκλοφορεί ένα προσιτό σε όλους μέταλλο από κασσίτερο με την απεικόνιση δύο ροπάλων του 'Ηρακλή δεμένων μαζί χιαστί· συμβολίζουν την ενότητα του 'Εθνους που αποτελεί και τη δύναμή του. Κατά συνεκδοχή, λοιπόν, ο 'Ηρακλής εκπροσωπώντας τη δύναμη του 'Εθνους καταβάλλει το σύμβολο του δεσποτισμού και της τυραννίας, το φρούριο της Βασιτίλλης. "Όπως είναι φανερό, πρόκειται για μια λαϊκή προσαρμογή του άθλου της Λερναίας 'Υδρας. 'Ο συμβολισμός αυτός όμως δεν φαίνεται να επιβλήθηκε άμέσως, αλλά χρησιμοποιόταν παράλληλα με άλλες παραστάσεις με επιγραφές, που αναφέρονται στη δύναμη, την ενότητα και την ελευθερία.²² Θα μπορούσαμε να πούμε εδώ ότι ισχυρότερη θέση αρχίζει να έχει το ρόπαλο. Το βρίσκουμε τώρα και σε συνδυασμό με την παράσταση της 'Ελευθερίας (εικ. 1). 'Η 'Ελευθερία έχει αντικαταστήσει την προσωπογραφία του Λουδοβίκου Ις' στη σφραγίδα του κράτους μετά τις 10 Αύγουστου και συνεχίζει με διαφορετικές εξεικονίσεις να κατέχει αυτήν τη θέση ως την Αυτοκρατορική περίοδο. "Άλλοτε με τη λόγχη που έφερε στην άκρη τον φρυγικό σκούφο, σύμβολο των απελευθέρων σκλάβων, άλλοτε με το πηδάλιο του οποίου ο άξονας αποτελούτο από τη δέσμη και τέλος με στρατευμένη, όπλισμένη με το ρόπαλο ή περιτριγυρισμένη από διάφορα όπλα. Τέσσερις μήνες, μάλιστα, πριν από την κατάργηση της μοναρχίας παριστάνεται καθιστή σε άρμα με το ρόπαλο στο χέρι, ενώ ταυτόχρονα συνεχίζονται οι παραστάσεις του 'Ηρακλή με το ρόπαλο. 'Από βοήθους του βασιλιά τρέπεται τώρα σε ύποστηρικτή της λαϊκής θέλησης: η παράστασή του βρίσκεται σε χαλκογραφίες της άλωσης της Βασιτίλλης, σε ποικίλα διπλώματα και στις σημαίες της 'Εθνοφρουράς· ακόμα ο άθλος του με τη Λερναία 'Υδρα χρησιμοποιήθηκε ως σφραγίδα που επικύρωνε τα χαρτονομίσματα.²³

22. J.-Ch. Benzaken, *ό.π.*, σ. 203-204. Σ' αυτά τα χρόνια ο 'Ηρακλής, ως βρέφος που στραγγαλίζει τους δύο όφεις, πρωτοεμφανίζεται σε μέταλλο που χαράχθηκε το 1782 με την έμπνευση και παραγγελία του Βενιαμίν Φραγκλίνου· συμβολίζει, στα πλαίσια της αμερικανικής επανάστασης, τις 'Ηνωμένες Πολιτείες της 'Αμερικής και τις ήττες των "Αγγλων.

23. James A. Leith, *Le symbolisme Montagnard en l'an II, L'Image de*

“Όμως, καθώς αναδεικνύεται όλοένα περισσότερο ή λαϊκή δύναμη, χρειάζόταν και αυτή τόν συμβολισμό της. Τότε άκριβώς ό ‘Ηρακλής θά φθάσει νά προσωποποιήσει τή νέα έξουσία, τόν ίδιο τόν Λαό. ‘Η εικόνα του θά τεθεί στό πιό αντιπροσωπευτικό κείμενο τής ‘Επανάστασης: στή Διακήρυξη τών Δικαιωμάτων τοῦ ‘Ανθρώπου και άκόμα στα καλενδάρια που είχαν εύρύτατη διάδοση, στα παιδικά βιβλία και στις διακοσμήσεις τών διαφόρων έορτών.²⁴ Καθώς τά πράγματα τρέπονται όλο και περισσότερο προς τόν ριζοσπαστισμό και ή στάση τών επαναστατών σκληραίνει —θυμίζουμε τή 10 brumaire (30-31 ‘Οκτωβρίου 1793), όταν δικάζονται και εκτελούνται οι μετριοπαθέστεροι Γιρονδίνοι— θά μπορούσαμε νά πούμε σχηματικά ότι ό συμβολισμός τοῦ ‘Ηρακλή με τó ρόπαλό του ίσχυροποιείται και επιβάλλεται. Τότε ό καλλιτέχνης-βουλευτής Jacques-Louis David προτείνει στή Συνέλευση τήν άνέγερση ενός κολοσσιαίου

Είκ. 2. Χαρακτικό έπιγραφόμενο «Le Peuple mangeur de Rois» (Ο βασιλοφάγος Λαός), Μουσείο Carnavalet, Παρίσι. (Φωτογραφία τής Lynn Hunt στό βιβλίο της *Politics, Culture and Class in the French Revolution*, Univ. of California Press, 1984, σ. 108.)

la Révolution Française, dirigé par Michel Vovelle, vol. I, Pergamon Press, 1989, σ. 269-270. “Ας σημειωθεί ότι πρόκειται για χαρτονομίσματα (assignats) που κυκλοφόρησαν κατά τή Γαλλική επανάσταση με έγγύηση τις έθνικές γαιές.

24. Αυτόθι.

ἀγάλματος πού θά ἀντιπροσώπευε τόν γαλλικό λαό. Δέκα μέρες ἀργότερα ἡ Συνέλευση ψηφίζει τὸ ἀγάλμα αὐτὸ νὰ ἀποτελέσει τὸ θέμα τῆς σφραγίδας τοῦ κράτους. Μὲ αὐτὴν τὴν ἀπόφαση εἶχαν, δηλαδή, ἐπιλέξει ὡς σύμβολο τῆς ριζοσπαστικῆς Δημοκρατίας τὸν Ἡρακλῆ,²⁵ πού κατακτᾷ πιά δυναμικὰ τὸν χώρο τῆς γαλλικῆς ἐμβληματικῆς. Ὁ γιγαντόσωμος Ἡρακλῆς συμβολίζει τὸν γαλλικό λαό, πού ἔχει καταλύσει τὸν δεσποτισμὸ καὶ τὴν τυραννία, τὸ ρόπαλό του τὴ λαϊκὴ δύναμη καὶ ἐξουσία (εἰκ. 2). Ἔχουμε νὰ κάνουμε τώρα μὲ ἓνα σύμβολο κοινωνικῶν ἀγῶνων, ἓνα σύμβολο πού ἐκπροσωποῦσε τὴ συλλογικὴ λαϊκὴ δύναμη καὶ συνάμα ἐξέφραζε τὴ θέληση τῶν ριζοσπαστῶν νὰ ἀποκτήσουν ἓνα καινούριο πολιτισμικὸ πλαίσιο πού θά ἀπέριπτε κάθε προηγούμενο χριστιανικό.²⁶

Δὲν εἶναι δυνατὸ νὰ μεταφέρουμε ἐδῶ τὴν ἀναλυτικὴ παρουσίαση τῆς ἐπιλογῆς αὐτῆς καὶ τὴν σχετικὴ τεκμηρίωση πού προσφέρουν οἱ μελέτες τῆς Lynn Hunt καὶ τοῦ James Leith, πού ἔχουν ἀσχοληθεῖ μὲ τὸ θέμα τῆς ριζοσπαστικῆς εἰκονιστικῆς στὴ Γαλλικὴ ἐπανάσταση καὶ τῶν συμβολισμῶν πού υἱοθέτησαν οἱ Ὀρεινοὶ τὸ ἔτος II. Ἄν καὶ οἱ δύο συγγραφεῖς στὶς πλούσιες πληροφορικὰς καὶ ἐρμηνευτικὰς ἐργασίες τους, σχετικὰ μὲ τὴ διαμόρφωση, ἐξέλιξη καὶ τύχη τοῦ νέου συμβόλου, τὸ δέχονται ἀπόλυτα ὡς ἔκφραση τοῦ ριζοσπαστισμοῦ, δὲν ἔχουν ταυτότητα ἀπόψεων σὲ ὅλα τὰ σημεῖα. Ὁ Leith διαφωνεῖ μὲ τὶς θέσεις τῆς Hunt στὰ ἐρμηνευτικὰ τοῦ ἀγάλματος καὶ εἰδικότερα μὲ τὴν ἐρμηνεία τῆς φύσης τοῦ Ἡρακλῆ, ὅπως ἐπρόκειτο νὰ παρασταθεῖ σύμφωνα μὲ τὰ ἱχνογραφήματα τοῦ Δαβίδ, καθὼς καὶ ὡς πρὸς τὶς λέξεις «Φῶτα» (Lumières), «Φύση», «Ἀλήθεια», «Δύναμη», «Θάρρος» καὶ «Ἐργασία», πού εἶχε ὀρίσει ὁ καλλιτέχνης νὰ χαραχθοῦν πάνω στὸ ἀγάλμα. Γιὰ τὴν Hunt ὁ Ἡρακλῆς τοῦ Δαβίδ εἶναι ἓνα ἄτομο δυνατὸ, ἀλλὰ ἡλίθιο, πού φέρνει τὰ φῶτα καὶ τὴν ἀλήθεια ὄχι μέσα ἀπὸ τὴ διανόηση καὶ ἐξυπνάδα, ἀλλὰ μέσα ἀπὸ τὴ δύναμη, τὸ θάρρος καὶ τὴν ἐργασία. Ὅπως καὶ νὰ ἔχουν τὰ πράγματα, ἔχουμε νὰ κάνουμε μ' ἓνα παλαιὸ σύμβολο, τὸ ὁποῖο ξαναπῆρε ζωὴ καὶ μεταμορφώθηκε σὲ ἓνα νέο ἰσχυρὸ ἐμβλημα τοῦ ἐπαναστατικοῦ ρεπερτορίου.²⁷ Ἡ ἐπιλογή αὐτὴ δὲν φαίνεται νὰ ζένιζε τοὺς ἐπαναστάτες, οὔτε λί-

25. Lynn Hunt, «Hercules and the Radical Image in the French Revolution», *Representations* 1/2 (Ἰανουάριος 1983) 99.

26. *Αὐτ.*, σ. 102.

27. Στὸ μεγάλο λεξικὸ τῆς εἰκονολογίας *Iconologie ou Traité de la Science des Allégories à l'usage des Artistes en 350 Figures, Gravées d'après les dessins de M.M. Gravelot et Cochin; avec les explications relatives à chaque sujet*,

γο αργότερα τους πιό ριζοσπαστικούς· ἂν καὶ σύμβολο τῆς βασιλικῆς ἐξουσίας, ἡ ἡράκλεια μεταφορᾶ φαίνεται νὰ διατήρησε στὴ συνείδηση τῶν καλλιεργημένων ἀνθρώπων τὴν εἰκόνα τῆς δύναμης.²⁸ Καὶ αὐτὴν τὴ δύναμη τὴν κατεῖχε τώρα ὁ Λαός.

Στὴ μεταριζοσπαστικὴ περίοδο, μετὰ τὴν πτώση τοῦ Ροβεσπιέρου, οἱ βουλευτὲς ἀναζήτησαν ἄλλα σύμβολα, πιό ἀφηρημένα. Ὁ Ἡρακλῆς, παρόλο ποὺ δὲν κατέλαβε ποτὲ τὴ θέση τοῦ στὴν κρατικὴ σφραγίδα, δὲν ἀτόνησε ἐντελῶς ὡς σύμβολο. Τὸν βρίσκουμε στὰ ἀργυρὰ νομίσματα μετὰ τὴν ἐπιγραφὴ «Ἐνωσι καὶ Δύναμη». Μετὰ τὸν καιρὸ ἀλλάζει καὶ ἡ εἰκόνα τοῦ· δὲν κραδαίνει πιά τὸ ἀπειλητικὸ ρόπαλο τῆς λαϊκῆς δύναμης, οὔτε βαστάει στὸ στιβαρὸ τοῦ χέρι τὰ ἀγαλματίδια ποὺ ἀπεικονίζουν τὴν Ἐλευθερίαν καὶ τὴν Ἰσότητα. Τὶς παραστέκεται τώρα προστατευτικὰ καὶ σιγὰ σιγὰ ἡ εἰκόνα τοῦ μεταμορφώνεται, καθὼς ἐπιζητεῖται μιὰ παράσταση πιό ἡρεμῆ, πιό εἰρηνικὴ τῆς Ἐλευθερίας-Εὐημερίας.²⁹ Ἀπὸ μιὰ στατιστικὴ ποὺ ἔγινε στὰ νομίσματα τῆς ἐποχῆς, ὅπου καταγράφονται χρονολογικὰ οἱ ἀπεικονίσεις τοῦ Ἡρακλῆ «ἤρεμου» καὶ τοῦ Ἡρακλῆ «δραστήριου», συμπεραίνονται τὰ ἀκόλουθα: στὴ ριζοσπαστικὴ περίοδο κυκλοφόρησαν δύο νομίσματα γιὰ τὴν πρώτη περίπτωσι καὶ ἕξι γιὰ τὴ δεύτερη, ἐνῶ μετὰ τὴν Θερμιδὸρ, δηλαδὴ μετὰ τὴν πτώση τοῦ Ροβεσπιέρου τὸν Ἰούλιο τοῦ 1794, κυκλοφόρησαν 5 μετὰ τὸν Ἡρακλῆ ἤρεμο καὶ 2 μετὰ τὸν Ἡρακλῆ ἐνεργητικὸ.³⁰ Εἶναι φανερὸ ὅτι οἱ ἀναλογίαι ἀντιστρέφθηκαν. Ἄς σημειωθεῖ, τέλος, ὅτι ὁ ἄθλος τοῦ ἥρωα (ἡ τοῦ στρατηλάτη) μετὰ τὴν Λερναία Ὑδρα ξαναζωντανεύει πρὸς στιγμὴν γιὰ νὰ μνημονεύσει τὴ νίκη τοῦ Βοναπάρτη, οὐσιαστικὰ τοῦ γαλλικοῦ δημοκρατικοῦ στρατοῦ, στὸ Mille-simo τῆς Ἰταλίας.³¹

Ἄν ἀναφερθῆκαμε μετὰ τὸς λεπτομέρειες στὴν πορεία τοῦ Ἡρακλῆ καὶ τοῦ ροπάλου τοῦ στὴν ἐπαναστατικὴ περίοδο τῆς Γαλλίας εἶναι γιὰτὶ ἀναζητήσαμε σ' αὐτὸν τὸν χῶρο —τὸν χῶρο δηλαδὴ ἀπὸ τὸν ὁποῖο εἶχε ἀντλήσει ὁ Ρήγας καὶ τὶς ιδέες του καὶ τὰ ἄλλα πρότυπά του, κείμενα ἢ σύμβολα— τὸ πρότυπο τοῦ σήματος ποὺ θέλησε νὰ διαδώσει σὲ ὅλον τὸν

Παρίσι [1791], ὁ Ἡρακλῆς ἐμφανίζεται στὰ λήμματα «Θάρρος» καὶ «Δύναμη», βλ. L. Hunt, «Hercules and the Radical Image...», ὁ.π., σ. 105 καὶ 115 σημ. 34.

28. Ἀὐτ., σ. 104, 106.

29. Ἀὐτ., σ. 110.

30. Βλ. J.-Ch. Benzaken, ὁ.π., σ. 211.

31. Ἀὐτ., σ. 212 καὶ J. Jacquiot, ὁ.π., σ. 252-253, ὅπου ἀναφέρεται ὅτι στὴν πίσω ὄψη τοῦ νόμισμα φέρει τὴν ἐπιγραφὴ LE PEUPLE FRANÇAIS A L'ARMÉE D'ITALIE.

έλληνισμό. Βλέπουμε τώρα πια ότι το ρόπαλο στην εποχή αυτή δεν συμβολίζει μόνο την ελληνική αλήθεια, τους εθνικούς πόθους. Παράλληλα με τον εθνικό συμβολισμό, έχει αποκτήσει μια νέα φόρτιση, κοινωνική, που άσφαλως θα γνώριζε ο Ρήγας όταν το επέλεξε ως έμβλημα του ριζοσπαστικού του κινήματος στον βαλκανικό χώρο.

Πρώιμος αναγνώστης του Montesquieu και άσφαλως Θαυμαστής του, αφού είχε κιόλας αρχίσει να μεταφράζει το *Πνεῦμα τῶν Νόμων* («πρὸς ὄφελος τοῦ γένους»), ὁ Ρήγας ἀπὸ νωρὸς φαίνεται νὰ ὀδηγήθηκε ἰδεολογικὰ πρὸς τὸν ἰακωβινικὸ ριζοσπαστισμό.³² Τὸ δείχνει ἡ ἀγάπη του πρὸς τὴν ἐλευθερία καὶ τὸ δημοκρατικὸ πολίτευμα, τὸ ἀποδεικνύουν οἱ πράξεις του γιὰ τὴν πραγμάτωση αὐτῶν τῶν προσδοκιῶν. Οἱ ἱστορικὰ τεκμηριωμένες διασυνδέσεις, γνωριμίες καὶ φιλίες του, ἄλλωστε, μὲ τοὺς ἐπαναστατικούς κύκλους τῆς διασπορᾶς, μὲ Γάλλους πράκτορες στὶς παραδουνάβιες ἡγεμονίες καὶ μὲ βαλκάνιους ἢ ἄλλους κεντροευρωπαίους («ιακωβίνους») — ἔτσι δὲν ἀποκαλοῦσαν οἱ ἀρχεὲς ὅσους ἦταν ὑποπτοὶ γιὰ φιλογαλλικὰ αἰσθήματα;— καὶ ἐπιπρόσθετα ἡ ἄρτια ἐνημέρωση γιὰ τὰ γεγονότα τῆς γαλλικῆς «μεταβολῆς», οἱ μαρτυρίες ὅτι γνώριζε τὰ κείμενα τῆς Διακήρυξης τῶν Δικαιωμάτων τοῦ Ἄνθρώπου καὶ τῶν γαλλικῶν συνταγμάτων τοῦ 1793 καὶ τοῦ 1795, αφού τὰ μιμήθηκε ἢ τὰ χρησιμοποίησε τόσο πιστὰ, τὰ τραγούδια καὶ ἐμβατήρια τῆς νέας Γαλλίας καὶ ὅ,τι ἄλλο σχετικὸ, δὲν ἀφήνουν, πιστεῦω, καμιὰ ἀμφιβολία ὅτι ὁ Ρήγας θὰ εἶχε πληροφορηθεῖ γιὰ τὸ νέο σύμβολο ποὺ ἐκπροσώπησε κυρίως στὰ χρόνια 1793-1794 τὸν γαλλικὸ Λαὸ καὶ τὴν ἐξουσία του, τὸν Ἡρακλῆ μὲ τὸ ρόπαλό του. Σ' αὐτὸν τὸν ἰδεολογικὸ χῶρο, σ' αὐτὰ τὰ κείμενα πρέπει νὰ βρῆκε τὰ εἰκονογραφικὰ του πρότυπα. Παραμένει, ὡστόσο, ἓνα τελευταῖο ζητούμενο: πότε καὶ ἀπὸ ποιά πηγὴ ἀκριβῶς ἀντλήσε τὴ δική του ἐμπνευση. Λείπει ἀκόμα αὐτὸς ὁ μικρὸς κρίκος τῆς ἀλυσίδας γιὰ νὰ συμπληρωθεῖ ὁ κύκλος τῶν ἀναζητήσεών μας.

ΛΟΥΚΙΑ ΔΡΟΥΑΙΑ

32. Βλ. στοῦ Πασχάλη Μ. Κιτρομηλίδη, *Ἡ Γαλλικὴ ἐπανάσταση καὶ ἡ Νοτιοανατολικὴ Εὐρώπη*, Διάττων [1990], τὸ κεφ. Γ' «Ὁ βαλκανικὸς ριζοσπαστισμὸς» καὶ εἰδικότερα τὶς σ. 118-119.